

CU PRIVIRE LA ANTROPONIMIA REGIONALĂ DIALECTALĂ DIN BASARABIA *

Condițiile istorice pot contribui uneori la apariția în limbă a unor anumite tendințe, care se evidențiază o dată cu producerea unei izolări a grupurilor de vorbitori ai aceleiași limbi. Întrucât a fost pierdut contactul, a fost întreruptă și comunicația cu grupul originar al limbii respective. Drept consecință, între aceste grupuri de vorbitori se stabilesc noi *obișnuințe* glotice, acestea datorându-se noilor legături sau contacte cu populația de altă limbă. Începe să se accentueze astfel procesul de diferențiere glotică¹. Astfel își fac apariția noi graiuri, care se deosebesc de limba sau graiurile originare.

Aceeași evoluție poate să aibă loc și în antroponimie, și ea parte integrantă a lingvisticii, mai cu seamă în cea regională, unde de la bun început sunt cunoscute toate prenumele frecvente într-un anumit teritoriu. În orice perioadă istorică sistemul antroponimic posedă un echilibru intern și o apreciere bine determinată a componentelor săi, chiar în pofida faptului că fondul de prenume are un caracter dinamic și se află într-o permanentă schimbare. E cunoscut și faptul că unele prenume dispar, apărând altele noi. Prenumele pot fi populare, frecvente sau mai puțin frecvente, fiecare având istoria sa proprie, „biografia” sa, răspândirea sa teritorială și apartenența sa glotică și națională, fiind supuse și anumitor influențe de ordin extern. Ele pot fi împrumutate dintr-o limbă în alta și transformate sau modificate conform legilor interne ale limbii în care au pătruns. Această evoluție poate fi urmărită prin efectuarea unor cercetări speciale ale antroponimiei pe teren, întrucât numai prin cunoașterea realității lingvistice pot fi dezvăluite procesele cauzate de schimbările componente etnice, de influența politică sau ideologică exercitată asupra funcționării antroponimelor.

Astfel de factori social-politici au fost prezenți și la conturarea unui anumit specific al antroponimiei actuale din Republica Moldova, la crearea unui inventar de nume deosebit.

Dacă până în anii '40 pe teritoriul Basarabiei circulau și erau utilizate aceleași prenume ca și în restul teritoriului românesc, în perioada următoare, mai cu seamă în anii postbelici, sub influența unor factori social-politici și culturali, în

* Comunicare prezentată la Al IX-lea Simpozion Național de Onomastică, Cluj-Napoca, 16-18 octombrie 1990.

¹ Vezi I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 17-18.

antroponimia Basarabiei au apărut multe nume împrumutate din limbile rusă și ucraineană. O parte dintre aceste prenume au fost adaptate nemijlocit la normele limbii noastre, altă parte a apărut sub influența artei, școlii, radioului, cinematografului.

Din punctul de vedere al științei ar fi o greșală să te opui schimbărilor care se produc în patrimoniul onomastic. Schimbările în sistemul antroponimic sunt inevitabile. Deci, o dată cu influența limbii ruse asupra limbii române din Republica Moldova, s-a produs, desigur, și cea asupra antroponimiei locale. Au fost preluate nume de la intelectualii și funcționarii de naționalitate rusă, care au venit să-și desfășoare activitatea în satele și orașele din Moldova. Astfel, în anii '50-'60, la copiii moldoveni au apărut nume ca *Svetlana*, *Tatiana*, *Igor*, *Oleg*, *Veaceslav* ș. a. Prenumele care au fost împrumutate au intrat în sistemul antroponimic local și cu timpul s-au supus legilor fonetice și morfologice interne ale limbii. Această evoluție se poate observa prin efectuarea de cercetări antroponimice pe teren. Prenumele noi, primind sufixe diminutive proprii limbii române, sunt viabile și folosite de către românii moldoveni alături de celelalte unități antroponimice ale prenumelor noastre tradiționale: *Ion*, *Vasile*, *Gheorghe*, *Maria*, *Ileana* ș. a. Astăzi, și pentru prenume preluate din antroponimia rusă dispunem de un șir întreg de unități antroponimice, care sporesc viabilitatea acestora. Câteva exemple: pentru *Oleg* – *Olegaș*, *Oleguș*, *Oleguțu*, *Oleguță*, *Oleguș*, *Olegușor*, *Lecu*, *Lecuță* ș. a.; pentru *Igor* – *Igoraș*, *Igorel*, *Igorică*, *Igoriță*, *Igoruță*, *Igorunea*, *Goruță*, *Grunea* ș. a.; pentru *Svetlana* – *Sfetlica*, *Sfetlunea*, *Sfetluța*, *Sfetuța*, *Sfetica*, *Sfetuca*, *Sfetulica*, *Sfeta* ș. a.

Au fost preluate nu numai prenumele, care erau necunoscute până atunci populației băștinașe, dar chiar și unele forme trunchiate, diminutive și hipocoristice pentru un șir întreg de prenume comune ambelor limbi. Ele au fost concepute și primite de către populația băștinașă drept prenume moderne². Exemple ne pot oferi următoarele unități antroponimice: *Vova* pentru *Vladimir*, *Colea* pentru *Nicolae*, *Vasea* pentru *Vasile*, *Vanea* pentru *Ion*, *Grișa* pentru *Grigore*, *Mașa* pentru *Maria*, *Natașa* pentru *Natalia* și multe altele.

Aceste unități, pătrunse în inventarul nostru antroponimic prin intermediul limbii ruse, după ce li s-au atașat diferite sufixe, folosite de băștinași pentru a crea forme dezmiardătoare, au început să fie folosite în rând cu cele tradiționale, fără a fi percepute în prezent ca unități antroponimice străine: *Colică*, *Colicuță*, *Coliță*, *Colișa*, *Colișca*, *Colișor*, *Coliuș*, *Coliușca* – pentru *Nicolae*, de la forma trunchiată de origine rusească *Colea*; *Vaniușa*, *Vaniuța*, *Vănișor*, *Vanușcuță*, *Vănel*, *Vănică* – pentru *Ion*, de la forma trunchiată *Vanea* a prenumelui rusesc *Ivan* ș. a. m. d.

Antroponimia basarabeiană are astăzi un număr foarte mare de diferite unități antroponimice, preluate din antroponimia rusă și folosite fie în forma lor originară, fie într-o formă derivată conform legilor interne ale limbii române.

² Acest proces este frecvent și în alte limbi ale fostei U. R. S. S. Vezi, de exemplu: V. P. Vyborno, *Ličnye sobstvennye imena i ix stilevyje i ekspressivno-ocenočinye formy v nižnevycėgodskix govorač komi iazyke*, Moscova, 1962.

E greșit să se considere că, dacă un nume e străin, atunci el este mai bun și mai frumos, iar cel tradițional nu este bun, este urât sau desconsiderat. Toate numele sunt, în fond, bune și frumoase, cu atât mai mult cu cât în alegerea lor un rol important îl joacă criteriul estetic, când individul, în condițiile vieții de familie, își poate alege singur prenumele îndrăgit pentru copilul său. Nu o dată însă au existat acuze de naționalism legate de alegerea unui prenume sau a altuia. E tristă situația când un popor încearcă să impună altui popor nu numai ideologia sa, ci chiar și numele sale tradiționale, specifice. În perioada când au fost eliberate pașapoartele și mai apoi la înregistrarea și întocmirea diverselor acte civile, au fost modificate numele noastre tradiționale, au fost comise greșeli de tot soiul, încât *Moraru* a devenit *Marari*, *Hodorogea* – *Godoroja*, *Scoarță* – *Scorța*, *Pârcălabu* – *Percalab* ș. a., unele nume fiind atât de denaturate, de schimonosite, încât este greu să le mai recunoști ca românești. Un părinte vine la biroul de înregistrare a actelor civile să-și înregistreze nou-născutul și să obțină adeverința de naștere. El solicită secretarului să-și înregistreze copilul cu numele dorit, să zicem *Ștefan* sau *Ionică*, și aici i se eliberează actul cu formele rusești ale acestor nume, respectiv *Stepan* sau *Ivan*, spunând că așa trebuie, că așa e corect. Diriguitorii birourilor de înregistrare a actelor stării civile „ne-au botezat” ani la rând după placul și voința lor.

Această moștenire o mai resimțim și acum. E greu să găsești astăzi un basarabean înregistrat în actele oficiale cu numele noastre neaoșe, tradiționale: *Ion*, *Toader*, *Tudor*, *Ștefan*, *Ștefana* ș. a. Purtătorii acestor prenume s-au transformat peste noapte în *Ivani*, *Fiodori*, *Stepani*, *Stepanide* ș. a. m. d.

Dar, o dată incluse în actele oficiale, aceste prenume, încetul cu încetul, s-au încetățenit, începând să se creeze de la ele o serie de forme și variante antroponimice, folosite alături de variantele băștinașilor. Această afirmație este verificabilă pe teren. În timpul anchetelor onomastice au fost înregistrate diverse unități antroponimice, create atât de la varianta (prenumele) românească *Ion* (*Ionică*, *Ionuț*, *Ionel*, *Ionuș*, *Nică*, *Nicuță*, *Nuțu*, *Nelu*, *Neluțu* ș. a.), cât și de la varianta lui rusească *Ivan* (*Ivănuș*, *Ivănaș*, *Vaniușa*, *Ivănel*, *Vănel*, *Vănuță* ș. a.). Un prenume poate avea deci derivate atât românești, cât și rusești. De exemplu, prenumele *Alexandru* are o formă trunchiată românească, *Sandu*, și două rusești – *Sașa* și *Șura*, și de la fiecare dintre ele, cu ajutorul diferitelor sufixe, derivă un șir de variante noi.

Existau cazuri când funcționarii oficiilor stării civile refuzau să înregistreze un nume oarecare sub motivul că de la acest prenume nu se poate forma patronimicul, adică nu se poate alipi sufixul *-ovici* sau *-evici*. De exemplu, în cazul prenumelui românesc *Aurel*, acestuia i s-a adăugat desinența rusească *-ii*, devenind *Aurelii*, care ușor poate crea un patronimic după modelul rusesc – *Aurelievici*.

Au fost traduse nu numai prenumele, ci a fost introdusă și formula rusească de denotație, compusă din trei componente: prenume, patronimic și nume de familie – *Ivan Vasilevici Moraru* sau *Fiodor Stepanovici Moldovanu*. Această formulă nu numai că a fost introdusă în actele oficiale, ci a început să fie folosită și

în adresare, chiar și de către unii oameni simpli de la țară, ignorându-se formulele noastre tradiționale.

În general, formulele neoficiale, din graiuri, prezintă și ele un interes deosebit, căci cu ajutorul lor oamenii din sat căutau să descrie cât mai amănunțit persoana în cauză. Această descriere amănunțită era efectuată mai cu seamă atunci când actele aveau o importanță mai mare din punct de vedere juridic³. Numărul mare de rude în sate duce uneori la sporirea cazurilor când mai mulți oameni au aceleași prenume, nume de familie și chiar nume al tatălui. Aceste coincidențe duc la confuzii. De aceea, în scopul identificării persoanelor, se folosesc diferite formule, care se includ în sistemul popular de denominație personală. Ele circulă în graiurile populare ca niște îmbinări sau sintagme antroponimice⁴, fiind rezultatul asocierii câtorva nume de persoane, contribuind la determinarea cât mai precisă a persoanei denumite.

În graiurile populare din Republica Moldova sistemul neoficial e prezent prin două tipuri de formule: a) *simplă* – *Ion a lui Gheorghe, Vasile Munteanu*; pentru femei – *Ileana lui Ștefan Ursu*; b) *compusă* – care include mai multe nume, reflectând astfel relațiile de rudenie a câtorva generații – *Ion a lui Nicuță a lui Pricochi Tricolici*, adică pentru *Ion, Nicuță* este tatăl lui, iar *Pricochi* – bunicul. Cea mai răspândită și frecventă formulă a denominației personale în graiuri este reprezentată prin corelația dintre numele persoanei cu numele altor persoane cu care se află în relații directe de rudenie. Exemple: *Neculai a lu Nihălachi Răileanu*, adică *Neculai* este feciorul lui Mihail Răileanu; *Ileana lui Vasile Șalin*, adică *Ileana* este soția lui Vasile Șalin.

Merită o atenție deosebită cercetarea formulilor onomastice, compuse din prenumele persoanelor a câtorva generații. Exemple: *Vasilică a lui Ion a lui Sandu Țurcanu*; *Hălărambi a lui moș Onisim a lui Oxânti Nistor*; *Sofroni a lu Gheorghii a lu Fanachi Moraru* ș. a. Astfel de formule sunt folosite în vederea evitării coincidențelor antroponimice.

Copiii rămași fără tată sunt numiți, de regulă, cu numele mamei: *Valodea a Irinii Ciobanițai*; *Ion a Anicâi lu Gavril Untilă* ș. a.

Prenumele soacrei poate fi utilizat, de asemenea, în crearea formulei de denominație a soțului sau a ginereului. Asemenea nume de multe ori au o nuanță peiorativă.

Aceste formule sunt destul de nestabile, ele pot fi ușor schimbate, înlocuite cu alte nume. Unor asemenea schimbări sunt supuse mai cu seamă numele date

³ Formulele onomastice, extrase din documentele istorice ale secolelor trecute, sunt diferite și crearea lor depindea în mare măsură de caracterul și importanța documentului. Această afirmație o atestăm și la V. C. Ciceagov, care menționează: „[...] cu cât documentul este de o mai mare importanță față de persoana denumită, cu atât numele lui era mai complet formulat” (V. C. Ciceagov, *Iz istorij russkix imen, otečestv, familii*, în *Voprosy russkoj istoriceskoj onomastiki XV – XVII*, Moscova, 1959, p. 9).

⁴ Acest termen este utilizat după P. P. Ciucika, *Antroponimija Zakarpatija*. Avtoreferat dissertacij na soiskanij učenoj stepeni doktora filologičeskix nauk, Ujgorod, 1970, p. 10, care vorbește despre „antroponimnoe slovosocetanije”.

femeilor, căci, o dată cu căsătoria, se schimbă și formula lor de identificare; astfel, dacă până la căsătorie ea se numea *Liuba lui Ion Vârlan*, *Ion Vârlan* fiind tatăl Liubei, după căsătorie ea devine *Liuba lui Pătrache Vlas*, unde Pătrache Vlas este soțul Liubei.

Deseori numele de familie lipsește cu desăvârșire în formula onomastică populară. În asemenea cazuri el poate fi înlocuit cu o poreclă a întregii familii: *Toadir a lui Gheorghe a lui Ion a lui Cucu* (Cucu este o poreclă, numele de familie fiind Timoftică).

Într-un sat din sudul Basarabiei (Purcari, raionul Suvorov, astăzi raionul Ștefan-Vodă) despre asemenea persoane, care sunt numite cu câteva nume, se spune că sunt „în șase cai”, adică cum ar fi înhămați la o căruță trei perechi de cai.

Este foarte răspândită formula populară în care prenumele este precedat de o serie de apelative, care indică rudenia: *moș, mătușă, bade, lele, țăță, mamă* etc.: *moș Ion, mătușa Ileana, lelea Maria* ș. a. m. d.

Din punct de vedere formal prezintă interes formulele populare pentru femeile căsătorite, care sunt create atât de la numele de familie al soțului, cu diferite sufixe (*Țăpoiasa* de la *Țepoi*, *Gobjăloaia* de la *Gobjilă* ș. a.), cât și de la prenumele soțului, cu sufixul *-oia* (*Săvoaia* de la *Sava*, *Tomoaia* de la *Toma*, *Andronichioaia* de la *Andronic* etc.)⁵.

Principiul acestui sistem constă în identificarea fiecărui locuitor al satului în așa fel încât să se știe despre cine este vorba. Formulele oficiale au o frecvență mică și sunt utilizate mai cu seamă la întocmirea unor acte oficiale (pașapoarte, adeverințe de naștere, de căsătorie ș. a.). În cea mai mare parte, aceste formule sunt utilizate de intelectuali.

Sistemul de denominație personală, mai ales cel popular, este frecvent în toate graiurile moldovenești și merită o deosebită atenție din partea cercetătorilor, întrucât astăzi imperativul timpului cere respectarea tradițiilor și limbii poporului.

Chișinău
Republica Moldova

⁵ Genul numelor proprii a constituit obiectul de studiu al mai multor cercetători: P. T. Porotnikov, *Imenovanija zamujnix ženščin na -ixa v derevne Peniki Sverdlovskoj oblasti*, în „Ucen. zap.” – Uraliskogo gosuniversiteta, 1969, t. 86, Seria filol. nauk., vyp. 12, sb. 3; A. Eremia, *Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească*, Chișinău, 1970, p. 143; Domnița Ichim-Tomescu, *Opoziția de gen la numele proprii de persoane în română*, în SCL, XL, 1989, nr. 1, p. 45-51.